

mgr Maciej Zajac

SPOŁECZNA SZKODLIWOŚĆ CZYNU W PRAWIE KARNYM I PRAWIE KARNYM SKARBOWYM. UJĘCIE KOMPARATYSTYCZNE.

Jak wskazuje się w dorobku nauk penalnych podstawową funkcją prawa karnego jest funkcja ochronna, która ma na celu objęcie pieczę najistotniejszych dóbr prawnych funkcjonujących w społeczeństwie. Czyn zabroniony przez ustawę, stanowiący zarówno przestępstwo, wykroczenie, przestępstwo skarbowe jak i wykroczenie skarbowe godzi w większy lub mniejszy sposób w dobra chronione prawem. Innymi słowy można powiedzieć, że jest szkodliwy, a szkodliwość ta dotyczy dóbr przynależnych jednostkom, grupom społecznym, a nawet całemu społeczeństwu. Niejednokrotnie szkodliwość ta przybiera formę bardziej abstrakcyjną, gdzie w prawdzie nikomu bezpośrednio nie dzieje się krzywda, ale zachowanie sprawcy ze swojego negatywnie nacechowanego charakteru może wywoływać zaburzenia ładu społecznego, o który państwo winno dbać, gdyż jest on niezwykle pożądany do właściwego rozwoju i funkcjonowania wszystkich sfer życia społecznego, gospodarczego, a także samej struktury państwa jako organizacji.

Społeczna szkodliwość czynu zwana jest także cechą materialną czynu zabronionego. To właśnie jej egzystencja warunkuje byt przestępstw i wykroczeń oraz ich konstrukcje. Jednakże już pobieżna analiza i porównanie funkcji ochronnej prawa karnego powszechnego i prawa karnego skarbowego przywodzi na myśl bardzo istotne różnice tych gałęzi prawa. Obie okazują się być zdalnie podobne do siebie. Wszakże obie wyżej wymienione gałęzie prawa leżą w kręgu nauk penalnych. Obie posiadają instytucje bardzo do siebie zbliżone (np. kary). Nawet sama budowa norm prawnych, w przypadku części materialnej Kodeksu karnego i Kodeksu karnego skarbowego, jest identyczna, typowa dla przepisów karnych. Jeżeli postawi się pytanie dlaczego Ustawodawca powołał daną gałąź prawa do życia w systemie prawnym dojść można do przekonania, że pobudki różnią się całkowicie. W przypadku prawa karnego mamy do czynienia z zapewnieniem ochrony nad możliwie wszystkimi aspektami życia społecznego a w przypadku prawa karnego skarbowego zabezpieczeniem interesów fiskalnych państwa, jednostek samorządu terytorialnego i wspólnoty europejskiej. I w tym aspekcie okazuje się, że społeczna szkodliwość czynu różnić się będzie całkowicie, gdyż dotyka w znacznej części, zupełnie innych aspektów i wartości. O ile sama konstrukcja i charakter tej instytucji jest taki sam to społeczna szkodliwość czynu w prawie karnym i prawie karnym skarbowym różnią się się aksjologicznie.

Społeczna szkodliwość czynu w prawie karnym

Rozległy wachlarz funkcji społecznej szkodliwości czynu otwiera jej znaczenie w materialnej definicji przestępstwa. Zgodnie z treścią art. 1 § 2 Kodeksu karnego nie stanowi przestępstwa czyn zabroniony, którego społeczna szkodliwość jest znikoma. Jak zauważa się w literaturze stosując wykładnię *a fortiori*, nie stanowi także przestępstwa czyn zabroniony, który w ogóle nie wykazuje cechy społecznej szkodliwości i w następstwie tego, zasadne jest twierdzenie, iż nie stanowi przestępstwa czyn, który pozbawiony jest cech społecznej szkodliwości¹. Zatem karygodność zachowania się sprawcy zostaje wyznaczona przez społeczną szkodliwość czynu gdy ta przekroczy stopień znikomy. Powyższe potwierdza orzecznictwo. Jak stwierdził Sąd Apelacyjny w Katowicach "Stopień społecznej szkodliwości czynu jest tą immanentną cechą czynu, która pozwala na odróżnienie czynów błahych od poważnych i uznanie za przestępstwo tylko takich, które faktycznie i realnie szkodzą określonym dobrom jednostki bądź dobru społecznemu."²

Stopień społecznej szkodliwości czynu winien zostać również wzięty pod uwagę przy wymiarze kary. Zauważyć należy, że dopuszczalność zastosowania niektórych, korzystnych dla sprawcy instytucji (np. odstąpienie od wymierzenia kary przewidziane w art. 59 Kodeksu karnego) zależy od tego, czy stopień społecznej szkodliwości nie jest znaczny. Analogiczny wpływ omawianej instytucji można znaleźć przy dyrektywach wymiaru środka zabezpieczającego. Zgodnie z art. 93b § 1 oraz § 3 Kodeksu karnego środek zabezpieczający i sposób jego wykonywania powinien być odpowiedni do stopnia społecznej szkodliwości czynu zabronionego, który sprawca może popełnić, oraz prawdopodobieństwa jego popełnienia, przy czym środek zabezpieczający, o którym mowa w art. 93a § 1 pkt 4 (pobyt w zakładzie psychiatrycznym) można orzec jedynie, aby zapobiec ponownego popełnienia przez sprawcę czynu zabronionego o znacznej społecznej szkodliwości.

Zgodnie z zasadą indywidualizacji odpowiedzialności karnej ocenę stopnia społecznej szkodliwości przeprowadza się w każdej sprawie o popełnienie czynu zabronionego. Przepis art. 115 § 2 Kodeksu karnego stanowi, że przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości czynu sąd bierze pod uwagę rodzaj i charakter naruszonego dobra,

¹ Gałązka/Grześkowiak/Hałas/Hypś/Szeleszczuk/Wiak, *op. cit.*, 2015, www.legalis.pl, [dostęp 26.01.2016 r.]

² wyr. SA w Katowicach z 13.1.2005 r., II AKA 455/04, www.legalis.pl, [dostęp 26.01.2016 r.]

rozmiary wyrządzonej lub grożącej szkody, sposób i okoliczności popełnienia czynu, wagę naruszonych przez sprawcę obowiązków, jak również postać zamiaru, motywację sprawcy, rodzaj naruszonych reguł ostrożności i stopień ich naruszenia. W literaturze zauważa się, że treść pojęcia społecznej szkodliwości czynu jest normatywnie nieokreślona³.

W komentarzu do art. 115 § 2 Kodeksu karnego pod redakcją A. Grześkowiak czytamy dalej, że zawarte w tym przepisie faktory, które należy wziąć pod uwagę, dokonując oceny stopnia społecznej szkodliwości nie pozwalają jednak na rekonstrukcję treści samego pojęcia społecznej szkodliwości czynu oraz, że wprowadzenie do Kodeksu karnego ocennych pojęć nie pozwala na należyte wykonanie funkcji gwarancyjnej prawa karnego⁴. Wątpliwości w tym zakresie podziela również R. Zawłodzki, zauważając przy tym, iż art. 115 § 2 Kodeksu karnego wskazuje na przedmiot oceny społecznej szkodliwości zarówno ogólnie jak i kompleksowo (w doktrynie przyjmuje się też określać kompleksowe ujęcie społecznej szkodliwości czynu mianem przedmiotowo – podmiotowej). Ogólne wskazanie polega na tym, że odnosi się ono do każdego czynu zabronionego, uogólniając przedmiotowe i podmiotowe elementy czynu zabronionego. Z kolei wskazanie kompleksowe polega na zgeneralizowaniu wszystkich elementów przedmiotowych i podmiotowych występujących w czynach zabronionych. Toteż art. 115 § 2 Kodeksu karnego, może być odnoszony do każdego czynu zabronionego, ale zawiera także elementy, które mogą nie dotyczyć określonego typu czynu zabronionego rozpatrywanego w danym przypadku⁵. Podkreślić należy, że żadne z okoliczności, które winno się brać pod uwagę do oceny stopnia społecznej szkodliwości czynu nie odnosi się do osoby sprawcy.

Objęcie miary społecznej szkodliwości czynu kryteriami zarówno podmiotowymi jak i przedmiotowymi doprowadziło do sporu w doktrynie. Problematiczne okazało się czy należy brać pod uwagę wypadkową czynników przewidzianych przez art. 115 § 2 Kodeksu karnego, czy też ocenę całościową uwzględniającą okoliczności wymienione w tym przepisie albo sumę ocen częściowych. Ostatecznie Sąd Najwyższy przyjął kierunek wskazujący na poprawność koncepcji wypadkowej. Zauważa się, że nie ma konieczności aby znikomość była obustronna (tj. aby dotyczyła zarówno strony przedmiotowej jak i podmiotowej) - natężenie społecznej szkodliwości konkretnego czynu jest wypadkową tych czynników, ale jest to ocena całościowa⁶.

Spółeczna szkodliwość czynu w prawie karnym skarbowym

W prawie karnym skarbowym, podobnie jak w prawie karnym powszechnym, społeczna szkodliwość czynu wyznacza karygodność czynu. Zgodnie z treścią art. 1 § 2 Kodeksu karnego skarbowego nie jest przestępstwem lub wykroczeniem skarbowym czyn zabroniony, którego społeczna szkodliwość jest znikoma. Kryterium społecznej szkodliwości czynu pojawia się również jako okoliczność, którą należy uwzględnić przy wymiarze kary (art. 12 § 2 Kodeksu karnego skarbowego). Podobnie rzecz ma się przy: odstąpieniu od wymierzenia kary (art. 19 § 1 Kodeksu karnego skarbowego) – warunkiem koniecznym do zastosowania tej instytucji jest nieznaczny stopień społecznej szkodliwości czynu, przepadku przedmiotów jako środka zabezpieczającego – warunkiem jest znikoma społeczna szkodliwość czynu (art. 43 § 1 pkt 2 Kodeksu karnego skarbowego) oraz warunkowym umorzeniu postępowania karnego – warunkiem jest nieznaczna społeczna szkodliwość czynu (art. 66 Kodeksu karnego recypowany przez art. 20 § 2 Kodeksu karnego skarbowego).

Poza wyżej wymienionymi zastosowaniami zmodernizowana społeczna szkodliwość czynu pojawia się w art. 53 § 8 Kodeksu karnego skarbowego jako wyróżnik przypadku mniejszej wagi. W rozumieniu ww. przepisu jest to czyn zabroniony jako wykroczenie skarbowe, które w konkretnej sprawie, ze względu na jej szczególne okoliczności zawiera niski stopień społecznej szkodliwości czynu. Ustawodawca wskazał również przykładowe okoliczności - zarówno przedmiotowe, jak i podmiotowe, które należy rozważyć przy jej ocenie (w szczególności gdy uszczuplona lub narażona na uszczuplenie należność publicznoprawna nie przekracza progu ustawowego, a sposób i okoliczności popełnienia czynu zabronionego nie wskazują na rażące lekceważenie przez sprawcę porządku finansowoprawnego lub reguł ostrożności wymaganych w danych okolicznościach, albo sprawca dopuszczający się czynu zabronionego, którego przedmiot nie przekracza kwoty małej wartości, czyni to z pobudek zasługujących na uwzględnienie). Instytucja ta funkcjonuje niezależnie od społecznej szkodliwości czynu z art. 53 § 7 Kodeksu karnego skarbowego. Zbiór kryteriów jej oceny stanowi zbiór otwarty i obejmuje inne okoliczności.

Kryteria wyznaczające stopień społecznej szkodliwości czynu, idąc za wzorem Kodeksu karnego, zostały wymienione w Kodeksie karnym skarbowym. Przepis art. 53 § 7 Kodeksu karnego skarbowego stanowi, że ocena stopnia społecznej szkodliwości czynu zabronionego obejmuje rodzaj i charakter zagrożonego lub naruszonego dobra, wagę naruszonego przez sprawcę obowiązku finansowego, wysokość uszczuplonej lub narażonej na uszczuplenie należności publicznoprawnej, sposób i okoliczności popełnienia czynu zabronionego, jak również postać zamiaru,

³ Gałązka/Grześkowiak/Hałas/Hypś/Szeleszczuk/Wiak, op. cit., (red. A. Grześkowiak), wyd. 3, 2015, www.legalis.pl, [dostęp 26.01.2016 r.]

⁴ *Ibidem*,

⁵ R. Zawłodzki, *Kodeks karny*, Tom II (red. Zawłodzki) wyd. 3, 2015, www.legalis.pl, [dostęp 26.01.2016 r.]

⁶ Gałązka/Grześkowiak/Hałas/Hypś/Szeleszczuk/Wiak, op. cit., 2015, www.legalis.pl, [dostęp 26.01.2016 r.]

motywację sprawcy, rodzaj naruszonej reguły ostrożności i stopień jej naruszenia. Zauważyć należy, że wszystkie wymienione faktory odnoszą się bezpośrednio do badanego czynu i obejmują one zarówno osobę sprawcy - kryteria podmiotowe jak i właściwości jego zachowania (czynu) – kryteria przedmiotowe (ujęcie kompleksowe). Tak więc, instytucja ta zastała uregulowana podobnie jak w Kodeksie karnym.⁷ Warte podkreślenia jest to, że również żadne z tych kryteriów nie odnosi się do osobowości sprawcy⁸.

W doktrynie trafnie zauważa się, że jest to zbiór zamknięty gdyż podobnie jak w Kodeksie karnym nie występuje słowo wskazujące jedynie na przykładowe wyliczenie kryteriów rozstrzygających o stopniu społecznej szkodliwości czynu⁹. Do tego stanowiska przychylił się również Sąd Najwyższy¹⁰. Niemniej spotkać można poglądy, że art. 53 § 7 Kodeksu karnego skarbowego stanowi jedynie wskazówkę interpretacyjną i w żadnym wypadku nie stanowi on *numerus clausus* wyznaczników, którymi należy się kierować w ocenie stopnia omawianej instytucji¹¹.

W nauce prawa karnego i prawa karnego skarbowego pojawiają się rozważania na temat sformułowania przepisów wymieniających faktory społecznej szkodliwości czynu. Zarówno w Kodeksie karnym jak i Kodeksie karnym skarbowym w pierwszej kolejności ujęto kryteria przedmiotowe a w drugiej podmiotowe. W związku z tym rodzi się pytanie: Czy to taka budowa przepisów wskazuje na dominację kryteriów przedmiotowych? Zdania są podzielone, jednak najbardziej racjonalny wydaje się pogląd, że użycie partykuły „jak również”, która łączy oba zbiory wskazuje na równe traktowanie obu z nich. Trafnie zauważa się także, że społeczna szkodliwość czynu stanowi ogół (wypadkową) wszystkich związanych z nią elementów. Stanowisko to zyskało poparcie Sądu Najwyższego, który stwierdził, że „przy ocenie stopnia społecznej szkodliwości czynu zabronionego bierze się pod uwagę okoliczności wiążące się zarówno ze stroną podmiotową, jak i przedmiotową analizowanego czynu, zaś obowiązkiem sądu rozstrzygającego w tej kwestii jest rozważenie wszystkich przesłanek wymienionych wskazanym przepisem, których katalog jest zbiorem zamkniętym”¹². Odmiennego zdania jest F. Prusak, który stoi na stanowisku, że znikomość musi zachodzić zarówno po stronie przedmiotowej jak i podmiotowej¹³.

Podsumowanie

Porównując regulacje społecznej szkodliwości czynu z Kodeksu karnego i Kodeksu karnego skarbowego z łatwością można zauważyć, że obie te instytucje posiadają tożsamy szkielet. Wzorując się na uregulowaniach uprzednio wmontowanych w Kodeks karny udało się sprawnie odtworzyć społeczną szkodliwość czynu na gruncie prawa karnego skarbowego. Stworzenie odpowiednio zmodernizowanej kalki legislacyjnej doskonale uwidacznia się przy wątpliwościach co do wykładni art. 115 § 2 i Kodeksu karnego i art. 53 § 7 Kodeksu karnego skarbowego. W obu przypadkach wątpliwości budzi czy wymienione w powyższych przepisach kryteria stanowią zbiór bądź otwarty bądź zamknięty, czy wypełnianie kryteriów należy potraktować jako wypadkową całej jej liczby, czy należy potraktować je całościowo lub też ograniczyć się tylko do poszczególnych kryteriów.

W obydwóch przypadkach społeczna szkodliwość czynu stanowi element materialnej definicji przestępstwa karnego albo karnego skarbowego (oraz oczywiście wykroczenia karnego skarbowego) w myśl zasady *nullum crimen sine periculo sociali*.

Również w obydwóch przypadkach określona miara społecznej szkodliwości czynu implikuje możliwość zastosowania określonych instytucji.

Jeżeli idzie o różnice w budowie i zastosowaniu tejże instytucji to na pierwszy plan wysuwa się społeczna szkodliwość czynu, w nieco zmodernizowanej odmianie, określająca przypadek mniejszej wagi w prawie karnym skarbowym. Społeczna szkodliwość czynu z art. 115 § 2 i Kodeksu karnego i art. 53 § 7 Kodeksu karnego skarbowego różnią się także faktorem swojej miary, co z kolei wynika z innego zakresu ochrony omawianych gałęzi prawa, choć niektóre z tych czynników zostały ujęte w sposób podobny. Idzie tu o rodzaj „naruszonego dobra” z Kodeksu karnego oraz „rodzaj i charakter zagrożonego lub naruszonego dobra” z Kodeksu karnego skarbowego. O ile w Kodeksie karnym pojęcie rodzaju naruszonego dobra należy wiązać z przedmiotem ochrony danego typu czynu zabronionego¹⁴ to na gruncie prawa karnego skarbowego uzasadniony wydaje się pogląd, że jest to raczej kryterium dla Ustawodawcy, którego zadaniem jest ustalenie ustawowych zagrożeń dla poszczególnych rodzajów deliktów skarbowych¹⁵. Sąd wymierzając karę nie powinien porównywać ze sobą czynów z różnych grup rodzajowych, ale rozpatrzyć konkretny przypadek w oparciu o porównanie w ramach jednej takiej grupy. Zauważa się również, że znaczenie ma nie tyle „rodzaj i charakter”

⁷ L. Wilk, J. Zagrodnik, *Prawo karne skarbowe*, Warszawa, 2009 s. 41

⁸ L. Wilk, J. Zagrodnik, *Kodeks karny skarbowy*, wyd. 2, Warszawa, 2014 s. 233,

⁹ S. Baniak, *Prawo karne skarbowe*, wyd. 4 Warszawa 2009, s. 44-45,

¹⁰ wyr. Sądu Najwyższego z dnia 12 października 2006 r. IV KK 237/06, www.legalis.pl, [dostęp 28.01.2016 r.]

¹¹ G. Bogdan/A. Nitra/ J. Raglewski/ A. Świątłowski, *Kodeks karny skarbowy*, Gdańsk, 2007, s. 288,

¹² wyr. Sądu Najwyższego z dnia 12 października 2006 r. IV KK 237/06, www.legalis.pl, [dostęp 28.01.2016 r.],

¹³ F. Prusak, *Prawo karne skarbowe*, Warszawa 2008, s. 54,

¹⁴ P. Daniluk, *Kodeks karny* (red. Stefański) 2015 wyd. 13, www.legalis.pl, [dostęp 28.01.2015 r.]

¹⁵ L. Wilk, J. Zagrodnik, *Kodeks karny skarbowy*, wyd. 2, Warszawa, 2014 s. 236,

dobra a odróżnienie jego naruszenia od zagrożenia¹⁶. Niecelowe wydaje się porównywanie w tym zakresie np. przestępstw celnych i przestępstw przeciwko grom hazardowym. Wszakże celem istnienia prawa karnego skarbowego jest mająca niejako jeden mianownik ochrona interesu fiskalnego państwa, jednostek samorządu terytorialnego i wspólnoty europejskiej. Prawo karne powszechne obejmuje swym zasięgiem o wiele szerszy wachlarz dóbr – począwszy od zdrowia i życia ludzkiego kończąc na naruszeniach z zakresu części wojskowej.

W Kodeksie karnym skarbowym przy określeniu stopnia społecznej szkodliwości pojawia się również waga naruszonego przez sprawcę obowiązku finansowego – której, z ww. względów próżno szukać w Kodeksie karnym. W doktrynie zauważa się, że jest to kryterium wybitnie ocenne, przez które można w marginalnym zakresie potraktować jako normatywną koncepcję winy.

Rozmiar wyrządzonej lub grożącej szkody, zamieszczony w Kodeksie karnym znajduje niejako swój odpowiednik w Kodeksie karnym skarbowym – mowa o wysokości uszczuplonej lub narażonej na uszczuplenie należności publicznoprawnej. Jest to modelowy przykład modernizacji pojęcia na potrzeby prawa karnego skarbowego. Pozostałe elementy wyznaczające społeczną szkodliwość czynu (sposób i okoliczności popełnienia czynu zabronionego, postać zamiaru, motywacja sprawcy, rodzaj naruszonej reguły ostrożności i stopień jej naruszenia) zostały sformułowane w identycznym brzemieniu leksykalnym i wydaje się, że na gruncie interpretacyjnym próżno szukać tu rozbieżności.

¹⁶ *Ibidem*